

AHSENÜ't-TEKÂSİM

(أحسن التقاسيم)

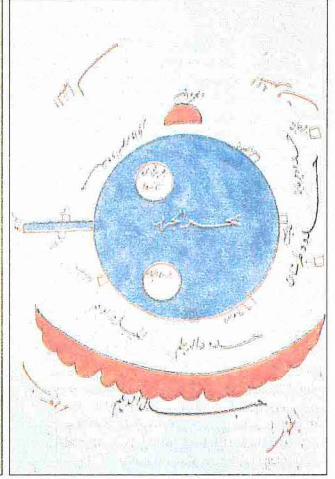
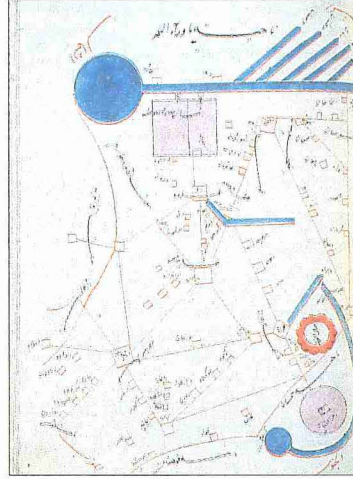
Makdisî'nin

(ö. 381/991'den sonra)
coğrafyaya ait meşhur eseri.

Eserin tam adı *Kitâbü Ahşeni't-tekâ-sim fi ma rifeti'l-ekâlîm*'dir. Yâkût el-Hamevî 985 yılında tamamladığını söylerse de, eserdeki bir bölümden, Kuzey Suriye'de hüküm süren Hamdânî Emîri Sa'düddeve b. Seyfüddeve'nin (ö. 381/991) hükümdarlığının sonuna doğru telif edildiği anlaşılmaktadır.

Makdisî, Ortaçağ İslâm dünyasında seyahat türünde eser yazan Ceyhânî, Belhî, Hemedânî, İbn Hurdâzbih gibi müelliflerin belli konulara bağlı kaldıklarını, yeterli ve gerekli bilgileri vermediklerini, eserlerinin pratik fayda sağlamadığını ileri sürerek onları tenkit etmiştir. Bu yüzden kendisi eserini çok geniş tutmuş, tâcirler, seyyahlar ve kültür sahibi insanlara hitap eden faydalı bir kitap yazmayı planlamıştır. Belhî (ö. 934) ekolüne bağlı kalan Makdisî de aynı ekole mensup İstahrî ve İbn Havkal gibi sadece İslâm ülkelerini anlatmış, Arap

Ahşenü't-tekâsîm'de
Horasan ve
Mâverâünnehir
bölgelerine ait
harita
(Süleymaniye Ktp.,
Ayasofya,
nr. 2971,
vr. 60* ve 70*)

yarımadasını tasvir ile başladığı eserin- de özellikle Mekke ve Medine'den tafsilâtı olarak bahsetmiştir. Kendisinin de belirttiği üzere, "kâfirler" in ülkesini ziyaret etmediği gibi oralarını tasvire de ihtiyaç duymamıştır.

Makdisî, İslâm dünyasını on dört bölgeye ayırmış ve altısını Arap ülkeleri (ekâlîmü'l-Arab) olarak ele almıştır ki bunlar Arap yarımadası (Hicaz, Yemen, Uman vb.), Irak (Güney Mezopotamya), Akûr (el-Cezîre veya Kuzey Mezopotamya), Şam (Suriye, Ürdün), Mısır ve Mağrib'dir (Kuzey Afrika ülkeleri). Geri kalan sekizini de Acem ülkeleri (Arap ülkeleri dışındaki ülkeler) başlığı altında incelemiş ve bu bölümde Meşrik (Horasan, Mâverâünnehir, Hârizm, Sîstan), Deylem (Cürcân'dan Kafkas dağlarının batısına kadar Elburz dağları), Rihâb (Azerbaycan, Ermenistan), Cîbâl (Rey ve Batı İran), Hûzistan (Media'nın güneyi ve Mezopotamya'nın doğusu), Fars (eski İran), Kirman (İran'ın güneyindeki bölgeler) ve Sind (Hint yarımadası) ülkelerini anlatmıştır.

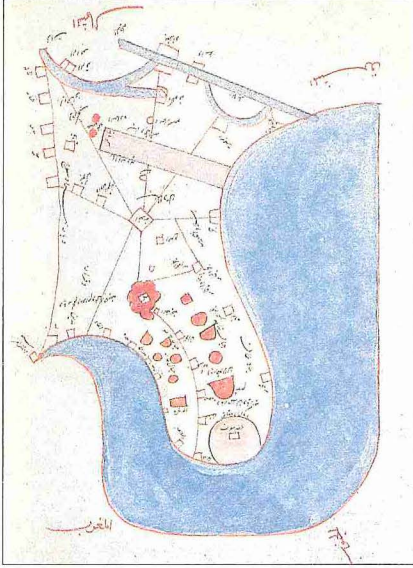
Eserde bu bölgelerin her biri gayet açık sınırlarla birbirinden ayrılmıştır. Müellif her bölgenin haritasını çizmiş ve burada bölge sınırları ile ticaret yollarını kırmızı, kumluk kesimleri açık sarı, denizleri yeşil, nehirleri mavi, dağları da koyu sarı ile boyamıştır. Haritaların çoğu kaybolmuş olmasına rağmen bunları yine aynı ekolden diğer coğrafyacıların eserleriyle bir dereceye kadar tamamlamak mümkün görülmektedir. Kitabın birçok yerinde secili ifadeler kullanılmıştır. Müellif gittiği ülkeleri tasvir ederken her bölgeyi orada kullanılan mahallî tabirlerle anlatmaya çalışmış, fakat daha çok Şam Arapçası'nı kullanmıştır. Makdisî, İslâm coğrafyacılığını yeni bir temele oturtmak ve kendi zamanına

kadar âdeti bir seyahat rehberi mahiyetinde yazılmış olan eserleri geliştirmek istiyordu. Bu bakımdan coğrafyaya yaklaşımı bugünkü modern anlayışa çok benzemektedir. Eserinde, gördüğü yerler hakkında fizikî ve beşerî coğrafya ile ilgili geniş bilgiler vermekte, bu arada dinî, iktisadî ve ticarî meselelere de temas etmektedir. Eserde ayrıca şehirlerin birbirlerine ulaşımı ile çevredeki küçük yerleşim merkezleri hakkında da tafsilâtı bilgiler vardır. Bölgedeki halkın nüfusu, örf ve âdetleri, din ve mezheplerine dair geniş bilgiler yanında yine aynı bölgelerde üretilen gıda maddeleri, ithal ve ihraç maddeleri, kullanılan ağırlık ölçüleri ve paralar hakkında, iktisat tarihine malzeme teşkil edecek izahlara da yer verilmektedir. Topografik ve jeolojik bazı bilgilerin de yer aldığı eserde arazinin ziraat bakımından verimi ve bitki örtüsü de anlatılmaktadır. Telif sırasında ayrıca, Büveyhî hükümdarlarından Adudüddeve ve vezir Sâhib İsmâil b. Abbâd'ın özel kütüphaneleri ve resmî arşivleri kullanılmıştır. Makdisî, kendinden önce yaşamış müelliflerin eserlerinden faydalanmış, fakat müşahedeye dayanan bilgilere daha öncelik vermiştir. Gidemediği ülkeler hakkındaki rivayetleri ciddi bir tahlilden geçirerek almış, önceki müelliflerin eserlerinde yer alan birtakım bilgileri eleştirmiştir. Eser ayrıca o devirde vuku bulmuş bazı hadiselerle kaynak teşkil etmesi, X. yüzyıl sonlarında İslâm dünyasının fizikî ve beşerî coğrafyası hakkında bilgiler vermesi, İslâmî yaşayış ve müesseselere dair ayrıntılı bilgiler ihtiva etmesi bakımından da oldukça önemlidir.

Ahşenü't-tekâsîm'in asıl nüshası İstanbul'da (Süleymaniye Ktp., Ayasofya,

Ahşenü't-tekâsîm'in ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2971, vr. 1*)

Ahseu't-takāsīm'de Arap yarımadasını gösteren harita
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2971, vr. 6*)

nr. 2971), bundan istinsah edilmiş diğer bir nüshası ise Berlin'dedir (Ahlwardt, nr. 6033). İstanbul yazmasında eserin adı *Kitâbü'l-Mesâfât ve'l-vilâyât* şeklinde kaydedilmiştir. Makdisî ile aynı bölgeden yetişen tarihçi Mücîrüddin el-Uleymî (ö. 1522), *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl* adlı eserinde bu kitabı *el-Bâdî fi tafzîli memleketi'l-İslâm* şeklinde göstermektedir. Eserin tenkitli neşri M. J. de Goeje tarafından yapılmıştır (*Bibliotheca geographorum arabicum*, III, Leiden 1877, 1906). Bu neşirden Dr. Alinaki Münzevî tarafından yapılan Farsça tercüme iki cild halinde Tahran'da (1361/1982) basılmıştır. Gazi Tîlimat'ın hazırladığı bazı bölümler de *Min Ahseu't-takāsīm fi ma'rifeti'l-eḳālîm* adıyla Suriye Kültür Bakanlığı'na yayımlanmıştır (Dımaşk 1980). G. Ranking ile R. Azoo'nun yaptıkları İngilizce kısmî tercümesi *Bibliotheca Indica*'da neşredildi (Kalküta 1897-1910). Eser, Hurşid Ahmed Fârik tarafından Urduca'ya çevrilmiş ve *İslâmî dunyâ daswîn şadi 'iswî mên* adıyla basılmıştır (Delhi 1962). André Miquel'in *La meilleure répartition pour la connaissance des Provinces* adıyla yaptığı Fransızca kısmî tercümesini Institut Français de Damas neşretmiştir (Damas 1963). Eserin yazmalarındaki haritalar ise reproduksiyonlu olarak basılmıştır (nşr. K. Miller, *Mappae Arabice*, I-V, Stuttgart 1926-1931).

BİBLİYOGRAFYA :

I. Krachkovsky, *Târîhu'l-edebi'l-coğrafi el-ʿArabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963-65, I, 208-215; A. Miquel, *La Géographie humaine du monde musulman*, Paris 1967, s. XXXIV, 313-330; W. Ahlwardt, *Bibliothek zu Berlin, verzeichnis der Arabischen Handschriften*, Hildesheim 1887 — Hildesheim 1980-81, V, 362-363; E. Ladewig Petersen, "Al-Muqaddasî: Ahşan at-taḳāsīm fi ma'rafat al-aḳālîm", AO, XXXI (1968), s. 138; Felâh Şakir Esved, "Menhecü'l-baḫşî'l-coğrafi 'inde'l-Maḳdisî", *el-Mevrid*, XVI/1, Bağdad 1987, s. 59-74; S. Maqbul Ahmad, "al-Maḳdisî", DSB, IX, 88-89; a.m.f., "Djuğhrâfiyâ", *El²* (İng.), II, 582; J. H. Kramers, "Mukaddesî", *İA*, VIII, 562-563; C. E. Bosworth, "Ahşan al-Taḳāsīm", *Elr*, I, 679-680.

MUSTAFA L. BİLGE

AHSENÜ't-TEVÂRİH

(أحسن التواريخ)

Safevîler devri
tarihçi ve âlimlerinden

Hasan-ı Rûmlû'nun (ö. 985/1577)
kaleme aldığı Farsça umumi tarih.

Yazma nüshalarından ve üzerinde yapılan araştırmalardan anlaşıldığına göre eser on iki cilt olarak yazılmış, ancak sadece son iki cildi bugüne ulaşabilmiştir. Bu iki ciltten ilki 807-899 (1405-1494), diğeri ise Safevîler'den I. Şah İsmâil ve I. Şah Tahmasb'ın saltanat dönemleriyle II. Şah İsmâil'in saltanatının ilk yılını içine alan 900-985 (1495-1577) yılları olaylarını anlatmaktadır. Hasan-ı Rûmlû olayları kronolojik düzen içinde naklederken yer yer çağdaş Osmanlı sultanları, Çağatay hakanları ve Özbek hanları hakkında da bilgiler verir. Ayrıca devrin devlet adamları, meşhur âlim ve şairleri ile ilgili biyografik malumat da aktarır. I. Şah Tahmasb'ın (1524-1576) seferlerinin birçoğuna katılan müellif, anlattığı olayları genellikle bizzat müşahade ettiği için eserin son cildi çok güvenilir bilgiler ihtiva etmektedir. Bu özellikleriyle *Ahseu't-tavârih*, Safevîler'in ilk dönemi için birinci derecede önemli kaynaklardan biridir.

C. N. Seddon, çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan eserin son cildini (XII. cilt) İngilizce tercümesiyle birlikte *A Chronicle of the Early Safawis being the Ahşanu't-tawârih of Hasan-i Rûmlû* adıyla iki cilt halinde yayımlamıştır (I. cilt Farsça metin, Baroda 1931; II. cilt İngilizce tercüme, Baroda 1934). Eserin XI. cildinin tenkitli basımı ise Abdülhüseyin Nevâî tarafından yapılmıştır (Tahran 1349 hş./1970). Nevâî,

Seddon tarafından neşredilen ve Farsça metni daha sonra Tahran'da ofset olarak basılan (1347 hş.) XII. cildi de, ayrıca iki yazma nüshasından da faydalanarak tashih edip yeniden yayımlamıştır (Tahran 1357 hş./1978).

BİBLİYOGRAFYA :

Browne, *LHP*, IV, 100; Storey, *Persian Literature*, London 1970, I/1, s. 306-308; Rypka, *HIL*, s. 441; Ahmed Gülçin-i Meânî, *Târîh-i Tezkirehâ-yi Fârî*, Tahran 1350 hş., II, 439-444; Münzevî, *Fihrist*, VI, 4090-4091; C. N. Seddon, "Hasan-i Rûmlû's Ahşanu't-tawârih", *JRAS* (1927), s. 307-313; R. M. Savory, "Hasan-i Rûmlû", *El²* (İng.), III, 253; 'A. Navâ'î, "Ahşan al-tawârih", *Elr*, I, 680-681.

ADNAN KARAİSMALOĞLU

AHSİKES

(أخيسك)

Türkistan'da bir şehir harabesi.

Fergana ilinde bugünkü Namangan'ın 17 km. güneybatısında, Kâsân-say suyunun Siriderya ile birleştiği noktada yer alan Ahsikes'e (veya Ahsiket) dair en eski kayıtlara Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Şehrin milâdî III-VII. yüzyıllar arasında yerli bir sülâlenin idaresinde Fergana'nın başşehri olduğu bilinmektedir. Ahsikes'te yapılan arkeolojik kazılarda bulunan en eski malzemenin Göktürk seramiği olmasından, 627-649 yılları arasında Göktürk hakan soyundan Kan Bagatur'un Fergana'yı alıp kuzeydeki Kâsân'ı başşehir yaparak Ahsikes'e hâkim olduğu tahmin edilmektedir.

726 yılında Fergana'ya giden bir Çinli seyyah, İslâm dininin Türkistan'da yayılmaya başladığı o dönemde Ahsikes'ten bir İslâm şehri olarak söz etmektedir (bk. W. Fuchs, s. 452). Fakat Fergana'nın büyük bölümü, daha üç asır eski kültürüne sadık kalmıştır. X. yüzyılın başlarında Kâşgar'da Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın İslâmiyet'i kabul edince amcasıyla savaşmak zorunda kalması üzerine "Fergana gazileri"nden yardım istediğinde bulunduğu bilinmektedir. X. yüzyılda Fergana'da yer alan iki İslâmî merkezden biri Ahsikes, diğeri yine bir Türk sülâlesinin yönetiminde bulunan daha doğudaki Özkent'ti. Karahanlılar Fergana üzerinden batıya ilerleyerek kısa sürede Türkistan'ın İslâmiyet'i kabul etmiş olan kısımlarını ele geçirdiler ve bir süre sonra da Özkent'i başşehir ve bir kültür merkezi haline getirdiler. 943 ve 985 tarihlerinde Ahsikes'e giden İbn Havkal ve Makdisî, şehri muhtemelen Hâkanî